

LEGISLAȚIE MILITARĂ ȘI POLITICĂ FISCALĂ ÎN TIMPUL LUI IOAN SIGISMUND ZÁPOLYA (1556–1570)

Începuturile existenței principatului autonom al Transilvaniei au fost analizate de diversele istoriografii interesate de trecutul acestei provincii mai ales prin prisma moștenirii politico-instituționale. Istoriografia maghiară a insistat asupra perpetuării structurii instituționale a regatului Ungariei și asupra rolului primordial jucat de nobilimea maghiară strămutată în această provincie răsăriteană, din teritoriile intrate sub stăpânire habsburgică sau otomană. Istoriografia românească mai veche a pus accentul pe moștenirea voievodatului Transilvaniei și pe tradiția de autonomie a acestei provincii, care au făcut posibilă apariția unui nou stat și dăinuirea acestuia timp de o sută cincizeci de ani¹.

Un rol important în primii ani de evoluție a Transilvaniei princiare l-au avut însă și inovațiile de natură instituțională și legislativă care, pe fondul multiplelor moșteniri, au stabilit adevăratele coordonate de existență ale noului stat. A doua parte a domniei lui Ioan Sigismund Zápolya a reprezentat o asemenea perioadă de modificări și înnoiri la nivelul structurii instituționale. Anul 1556 a fost anul revenirii lui Ioan Sigismund și a mamei sale Isabela pe tronul Transilvaniei cu sprijinul activ al sultanului Süleyman, dar și al celor doi voievozi români din principatele extra-carpatiche. Până în anul 1559 tânărul Ioan Sigismund s-a aflat sub tutela mamei sale, însă după acest an a dus o politică activă cu sprijinul și colaborarea stărilor, atât pe plan intern, cât și pe plan extern. Politica externă a acestei perioade a fost marcată de disputa diplomatico-militară cu împăratul Romano-German pentru stăpânirea comitatelor din *Partium* și pentru dreptul de a purta titlul de rege al Ungariei. În acest fel Transilvania a început o implicare activă în conflictul dintre cele două mari puteri ce își disputau dominația asupra Europei Centrale și de Sud-Est, Imperiul Romano-German și Imperiul Otoman. Realizările politice ale principatului au fost favorizate tocmai de această stare cvasi-perpetuă de conflict și tensiune dintre cele două mari puteri ce se aflau în vecinătatea sa².

Ostilitățile militare au debutat cu acțiunea de îndepărtare a garnizoanelor habsburgice din Transilvania în 1556. Încheierea păcii de la Amasya cu perșii i-a permis sultanului Süleyman să își mobilizeze potențialul militar în vederea recuperării Transilvaniei de sub controlul habsburgilor. Încă din cadrul dietei ținute la 23 decembrie 1555 stările ardelenene își manifestaseră fâțiș intenția de a-l readuce pe tronul țării pe Ioan Sigismund și de a reintra sub tutela turcilor. La Turda, în 28 ianuarie 1556, dieta îi cerea lui Petru Petrovici să pornească acțiunile militare împotriva garnizoanelor habsburgice ce se mai găseau în cetățile țării. În luna februarie oștile lui Petrovici se aflau deja în Transilvania, iar dinspre

¹ *Istoria Transilvaniei*, vol. II (de la 1541 la 1711), ed. I. A. Pop, T. Năgler, A. Magyari, Cluj Napoca, 2005, p. 107–120; *History of Transylvania*, Vol. I, ed. L. Makkai, A. Mócsy, New York, 2001, p. 609–618.

² K. Benda, *Les bases sociales du pouvoir des princes de Transylvanie*, în „La Renaissance et la Réformation en Pologne et en Hongrie”, Budapest, 1963, p. 439.

frontiera carpatică soseau trupele moldo-muntene trimise de voievozii români la cererea sultanului. Se pare că efectivele acestor oști erau de 20.000 de oameni, conduse de hatmanul Moțoc din partea Moldovei și de boierul Socol din partea Țării Românești. Prezența unor oști străine atât de numeroase nu era bine văzută de către dietă, motiv pentru care stările au cerut retragerea lor, considerând suficientă menținerea a câte unui corp de 500 de călăreți din partea celor două țări³. Sibiul, Alba Iulia și Gilăul au trecut în scurt timp în mâna partizanilor lui Ioan Sigismund, fapt ce i-a permis principelui și mamei sale Isabela să reintre triumfal în țară în luna octombrie⁴.

Dintre partizanii lui Ferdinand rămași în Transilvania s-a remarcat Ștefan Dobo, care a depus o rezistență încrâncenată în cetatea Gherlei. Cucerirea acestei cetăți era extrem de importantă pentru partizanii Casei Zápolya, motiv pentru care în luna iunie, în împrejurimile Gherlei, s-a ținut o dietă de tabără care solicita participarea tuturor stărilor ardelenene cu potențialul lor militar la aceste operațiuni. Nobilii sosiți în tabără, alături de o parte din iobagii lor, aveau printre altele și datoria de a săpa un șanț în jurul cetății care să-i apere pe asediatori de orice tentativă a garnizoanei habsburgice de a sparge încercuirea⁵. Se pare că secuii au refuzat să participe la aceste acțiuni militare, motiv pentru care o oaste de 3.000 de valahi a intrat în Transilvania prin Țara Bârsei pentru a-i pedepsi. Până la sfârșitul lunii august chiar și Petru Petrovici a fost prezent la acest asediu, însă apoi s-a alăturat forțelor ce asediau Bistrița⁶. În luna octombrie a anului 1556 Ștefan Dobo a capitulat, cu condiția să fie lăsat liber să plece în teritoriile habsburgice alături de averea și familia sa. Promisiunea i-a fost însă încălcată și a fost întemnițat pentru mai bine de un an la Cluj și mai apoi la Gherla. Abia în noiembrie 1557 a fost eliberat și s-a întors pe domeniile sale din Ungaria superioară⁷.

Până la sfârșitul anului 1556 Petrovici a cucerit și cetatea Hust de la partizanii lui Ferdinand, iar în luna aprilie a anului 1557 Oradea și-a deschis porțile oștirii transilvănene triumfătoare. Dintre fortărețele importante aflate la răsărit de Tisa doar Ineu, Șiria și Gyula au mai rămas sub stăpânire habsburgilor până în anul 1566⁸.

În 1559, moartea Isabelei a adus efectiv puterea princiară în mâinile lui Ioan Sigismund. În primă fază, acesta a preferat să înlocuiască conflictele militare cu tratativele diplomatice, mai ales că urmarea încheierea unei alianțe matrimoniale cu Casa de Habsburg sau cu una din familiile princiare germane. Ferdinand a acceptat o perioadă de armistițiu până la sfârșitul anului 1561. În anul următor conflictul a fost reluat sub auspicii nefavorabile pentru partea transilvăneană. Trădarea lui Melchior Balassa a determinat trecerea nobilimii din zona Tisei de partea habsburgilor. Oștile Transilvaniei au suferit o înfrângere răsunătoare în data de 4 martie 1562 la Hadad, în contextul în care situația internă era agravată de o răscoală a secuilor care nu a putut fi înăbușită decât în vara aceluși an⁹. Trădarea lui Balssa a avut un impact mare asupra echilibrului de forțe dintre cele două tabere. Ioan Sigismund a pierdut astfel suportul celor mai mulți nobili din *Partium*, care

³ *Monumenta Comitalia Regni Transylvaniae*, (în continuare *MCRT*) ed. S. Szilágyi, Budapest, 1876, vol. I, Doc. XXVIII, p. 574–575.

⁴ Cr. Feneșan, *Constituirea principatului autonom al Transilvaniei*, București, 1997, p. 158–160; O. Tătar, *Disputa transilvano-habsburgică pentru Partium (1556–1565)*, în „Ziridava”, XXIII, Arad, 2002, 117.

⁵ *MCRT*, Doc. XXIX, p. 582.

⁶ *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, (în continuare *Quellen*) vol. IV, Brașov, 1903, p. 518.

⁷ *Ibidem*, p. 519–529.

⁸ C. Feneșan, *Doi cronicari ardeleni din secolul al XVII-lea*, Timișoara 2001, p. 43.

⁹ O. Tătar, *op. cit.*, p. 119–120.

până în acel moment constituiau principala forță combativă din zona de frontieră. Această trădare răsunătoare s-a reflectat și în creația artistică a epocii, constituind subiectul pentru o piesă de teatru tipărită la Abrud în 1569¹⁰. În aprilie 1562 Ioan Sigismund obținuse încheierea unui armistițiu pe durata unui an.

În anul 1563 Balassa se afla în fruntea unei oștiri imperiale care amenința frontierele Transilvaniei. Oastea stărilor ardeleni s-a mobilizat pentru a apăra hotarele de nord-vest ale țării, însă victoria a fost și de această dată de partea imperialilor. Simion Pauer, căpitanul pedestrilor sași care au participat la aceste confruntări, a fost capturat de niște călăreți unguri, însă a fost mai apoi eliberat datorită intervenției lui Balassa¹¹.

În anul 1564 stările transilvănene au fost convocate de principe în dietă la Turda, începând cu data de 4 iunie. Principalul rost al acestei întruniri a fost de a stabili contribuțiile țării pentru necesitățile campaniei din acel an. Habsburgii cunoșteau însă planurile ardelenilor, după cum rezultă din raportul lui Francisc Zay adresat împăratului la doar câteva zile după încheierea lucrărilor dietei. Acesta mărturisește că informațiile i-au parvenit prin intermediul ginereului său Paul Csaki, probabil participant direct la dietă. Zay relatează că „fiul regelui Ioan” (autorul raportului se abține de la utilizarea vreunui titlu sau atribut pentru persoana principelui) și-a adunat servitorii fideli din Ungaria și Transilvania pentru a pregăti război împotriva Majestății Sale. Dintre nobilii sosiți, Ștefan Báthori de Șimleu dispunea de cel mai numeros anturaj militar. În cadrul acestei întruniri a fost capturat nobilul Nicolae Forro și un altul, Nicolae Walkai, suspecți că ar furniza informații trădătorului Melchior Balassa. Aceștia au fost supuși la tortură pentru a-și recunoaște trădarea. În cele din urmă, susnumitul Nicolae Forro a fost decapitat alături de complicele său¹². Spionajul se dovedește astfel a fi un aspect important al acestui conflict, în care acțiunile surprinzătoare desfășurate într-un ritm alert se vor dovedi foarte eficiente.

Oastea ardeleană, condusă de căpitanul de Oradea, Ștefan Báthory, a reușit să cucerească la începutul lunii octombrie Sătmarul, Ardudul, Atea, Hodod și Baia Mare. Efectivele de care dispunea viitorul rege al Poloniei erau de 12.000 de oameni. Báthori a continuat înaintarea în Ungaria superioară în ciuda iernii geroase care se anunța. Înaintarea a fost însă anevoioasă și fără succese notabile, în afară de cucerirea unor fortificații din comitatele Ung și Bereg. Oastea ardeleană a revenit în țară pe la mijlocul lunii noiembrie.

Până la sfârșitul lunii februarie 1565, generalul imperial de origine elvețiană Lazarus Schwendi a reușit să ocupe cetatea Tokaj, stabilind astfel o importantă bază de operațiuni pentru ofensivele ce vor urma. Înaintarea oștilor imperiale din acest an a fost fulgerătoare. Pe parcursul unei singure luni de zile au fost cucerite alături de Tokaj, Szerencs, Sătmar, Baia Mare, Ardud și Chioar. Această oaste imperială nu s-a remarcat printr-un efectiv numeric foarte ridicat (număra în total 7.000 de oameni), însă eficiența soldaților profesioniști din zona de margine a imperiului s-a dovedit a fi suficientă¹³. Prezența armatei austriece pe teritoriul Transilvaniei l-a determinat pe Ioan Sigismund să accepte toate condițiile impuse de Maximilian în cadrul păcii de la Satu Mare (13 martie 1565). Transilvania pierdea astfel toate teritoriile din Partium cu excepția comitatului Bihor, iar Ioan Sigismund renunța la titlul de rege al Ungariei, păstrându-l pe cel de principe.

¹⁰ *Istoria Românilor*, vol V, ed. C. Mureșan, P. Cernovodeanu, C. Rezachevici, București, 2003, p. 951.

¹¹ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum* (în continuare *CFLO*) ed. J. Trausch, vol. I, Brașov, 1847, p. 64.

¹² *MCRT*, vol. II, Doc. XIV, p. 233; Doc. XVII, p. 235–236.

¹³ A. Burai, *Despre cetatea de tip italian din Satu Mare*, în „Studii și Comunicări Satu Mare”, 1969, p. 130; C. Feneșan, *op. cit.*, p. 35; *CFLO*, p. 64–65; *Quellen*, p. 139–140.

Răgazul oferit de pacea de la Satu Mare a fost de scurtă durată, deoarece ostilitățile dintre cele două tabere au fost reluate în contextul inițierii unei campanii sultanale în anul 1566. Ioan Sigismund era obligat să participe la campania sultanului în virtutea *ahd-nâme*-ului primit de la acesta. Această condiție, a sprijinului militar pe care Transilvania avea datoriată de a-l acorda Porții, a fost reluată cu consecvență și în tratatele ce au urmat între principii ardeleni și sultan. Cu ocazia acestei campanii, Ioan Sigismund s-a înfățișat pentru a doua oară sultanului, care i-a acordat un nou *ahd-nâme* care reglementa relațiile dintre Transilvania și puterea suzerană, stabilea cuantumul haraciului anual precum și dreptul stărilor de a-și alege în mod liber principele¹⁴.

Pregătirile armatei ardeleni pentru această campanie s-au făcut în cadrul a două diete succesive ținute la Turda pe parcursul lunilor martie și mai. Era solicitată prezența personală la oaste a tuturor nobililor din țară alături de a 16-a parte a supușilor lor, iar darea de 99 denari urma a fi utilizată pentru nevoile oștirii¹⁵. Dieta din mai-iunie 1566 a împărțit și principalele funcții militare în cadrul oștirii țării. Funcțiile militare acordate cu aceste ocazii nu aveau caracter permanent, ele având autoritate doar pe perioada desfășurării campaniei în cauză. Căpitan general (general suprem) era desemnat Cristofor Hagymási, care ocupa și funcția de căpitan de Hust, „maeștrii ai taberei” (cei care se ocupau de organizarea taberelor) erau desemnați Karoli Dienés și Ștefan Tompa, „maeștrii străjii” (cei responsabili cu dispunerea santinelor în tabără) erau Obrai Nicolae și Kiskendi Balas Frerencz, responsabili cu aprovizionarea (cei care țineau registrele proviziilor aduse în tabără oștirii, erau prin urmare ambii literați) Fratai Gergely și Szentmihályfalvi Péter, ambii dieci, responsabili cu fortificarea taberei Valkai Miklós și Matyus János, responsabili cu transportul și paza artileriei Forró Miklós și Frakas Márton care primeau 100 de cai pentru a-și duce la îndeplinire misiunea. Necesitățile armatei erau luate în considerare în cele mai mici detalii. De obicei oastea era însoțită de un număr considerabil de persoane cu rosturi auxiliare. Pe lângă proviziile necesare și cantitățile cu care trebuia să contribuie fiecare poartă fiscală, oastea mai avea nevoie de o serie de slujbași precum: măcelari, fierari, bărbieri (mai ales pentru cunoștințele lor medicale), dulgheri¹⁶.

După cucerirea Budei și eșecul înregistrat de otomani în tentativa de a cuceri Viena, cea mai importantă miză a conflictului turco-habsburgic în Ungaria a devenit stabilizarea frontierei și întărirea potențialului defensiv prin extinderea numărului de fortificații aflate sub control. Stăpânirea fortificațiilor devenea foarte importantă în condițiile în care războiul ce se anunța părea să fie unul de uzură, de lungă durată. Deținerea celor mai importante puncte fortificate asigura un bun control asupra teritoriului cucerit, menținerea liniilor de aprovizionare pentru armatele aflate în campanie și puncte de pornire pentru incursiunile de pradă efectuate în teritoriul inamic. Cetățile Gyula și Sziget se numărau printre cele mai importante fortificații deținute de habsburgi la frontiera de sud-est, ce constituiau o amenințare permanentă pentru pașalâcul de la Buda și pentru celelalte teritorii de margine ale otomanilor¹⁷. Szigetvárul avea și cea mai numeroasă garnizoană dintre cetățile deținute de habsburgi la frontiera cu otomanii. Încă din 1547, când căpitan era Toma Nádasdy, oastea permanentă a cetății era alcătuită din 1.000 de călăreți și 400 de pedestrași¹⁸. Corpul

¹⁴ *Istoria Transilvaniei*, vol. II (de la 1541 la 1711), p. 21–22.

¹⁵ *MCRT*, Doc. VI, p.300.

¹⁶ *Ibidem*, Doc. IX, p.309–311.

¹⁷ L. Rúzsás, *The Siege of Szigetvár of 1566: Its Significance in Hungarian Social Development*, în „From Hunyadi to Rakoczi War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary”, ed. J. Bak, B. Király, Columbia University Press, 1982, p. 252–253.

¹⁸ *Végyváraink a XVI. század közepén*, în „Hadtörténelmi Közlemények”, Budapest, 1892, p. 544.

principal al oștirii otomane a cucerit cetatea Gyula și, în luna septembrie 1566, a început asediul cetății Szighet, unde sultanul a murit înainte de terminarea operațiunilor militare. Pe de altă parte, oastea ardeleană a acționat în zona obiectivelor avute și în anii trecuți. Astfel au fost recucerite o serie de fortificații și localități ce intraseră în anul precedent în posesiunea habsburgilor: Ardud, Cehu Silvaniei, Satu Mare, și Baia Mare¹⁹.

În prima parte a anului 1567 ostilitățile dintre habsburgi și transilvăneni au continuat la frontiera de Nord-Vest a principatului. Obiectivul urmărit de ambele părți era ocuparea și menținerea controlului asupra celor mai importante orașe și fortificații din această zonă. Lazarus Schwendi, aflat în continuare în fruntea trupelor habsburgice, a reușit să reocupe Sătmarul, Chioarul și Baia Mare, însă o contraofensivă a oștirii lui Ioan Sigismund a readus ultimele două localități pomenite în stăpânirea Transilvaniei²⁰. În luna martie, în cadrul dietei de la Turda era semnalată cucerirea cetății *Sadwar* de către habsburgi, precum și amenințarea altor două fortificații importante ale ardelenilor: Muncaci și Hust²¹.

Moartea sultanului Süleyman, în 1566, a determinat o schimbare în raporturile dintre Poartă și Casa de Austria. Noul sultan, Selim al II-lea, spre deosebire de tatăl său, avea o fire mai pacifistă. În 1568 diplomații austrieci au reușit să obțină semnarea unei păci favorabile, în ciuda tributului pe care îl plăteau în continuare pentru posesiunile lor din Ungaria superioară. În privința frontierelor, era consfințită situația existentă, fiecare tabără (turcii, austriecii, dar și ardelenii) păstrând teritoriile care se aflau în acel moment sub controlul lor. În anii ce au urmat, confruntările militare au fost înlocuite de tratative diplomatice. Din aprilie 1570 Gaspar Bekes se afla la Viena unde trata cu reprezentanții împăratului aspecte privind titulatura de „*electus rex*”, căsătoria lui Ioan Sigismund cu o principesă germană și teritoriile din zona de frontieră aflate încă în litigiu.

Tratatul duse cu habsburgii începând cu anul 1570 au fost semnalul renunțării lui Ioan Sigismund la mijloacele militare în rezolvarea litigiilor cu Maximilian al II-lea. Potențialul militar inferior al Transilvaniei, instabilitatea nobilimii din Partium, precum și încăpățânarea Casei de Austria de a păstra teritoriile din această extremitate răsăriteană a imperiului l-au determinat pe Ioan Sigismund să accepte căile diplomației în această chestiune. Pacea de la Speyer a însemnat finalul unui conflict, desfășurat cu intermitențe pe o durată de un deceniu și jumătate (1556–1570). Textul final al tratatului a fost cât se poate de nefavorabil Transilvaniei: Ioan Sigismund renunța la titlul de „*electus rex*” cu excepția relațiilor cu Poarta, ducatele Opplen și Ratibor erau rezervate principelui în cazul în care ar fi nevoit să se refugieze din Transilvania, iar Maximilian al II-lea era recunoscut în principiu ca și stăpân al Transilvaniei. În ceea ce privește disputele teritoriale, habsburgii au fost cei mai câștigați. Din *Partium*, ardelenii continuau să administreze doar comitatul Bihor cu cetatea Oradea, Crasna, Solnocul Mijlociu (cu cetatea Cehu fără pertinențele acesteia din comitatul Satu Mare), Tășnadul cu domeniile sale, Maramureșul cu cetatea Hust, fără Ardud și Baia Mare. Prevederile acestui tratat urmau să rămână secrete²².

¹⁹ O. Tătar, *Disputa transilvano-habsburgică pentru nord-vestul Principatului Transilvaniei (1564–1571)*, în AMP, XXIII, vol. I, Zalău, 2000, p. 645.

²⁰ C. Feneșan, *op. cit.*, p. 36.

²¹ MCRT, Doc. XV, 329–330.

²² O. Tătar, *Disputa transilvano-habsburgică pentru nord-vestul Principatului Transilvaniei (1564–1571)*, p. 645–647; Idem, *Tratatul de la Speyer (1570) dintre Maximilian al II-lea și Ioan Sigismund Zapolya și statutul politico-teritorial al Transilvaniei pe plan european*, în „*Annales Universitatis Apulensis*”, *Historica*, nr. 7, Alba Iulia, 2003, p. 196.

Legislația militară și evoluția structurilor militare ale țării. Disputa pentru stăpânirea *Partium-ului* a pus pentru prima dată Transilvania princiară în situația unui război de anvergură, prilejuind numeroase măsuri legislative cu caracter militar. Structurile militare ale țării au fost mobilizate în mai multe rânduri fie pentru a face față atacurilor habsburgice, fie pentru a realiza incursiuni în comitatele de nord-vest asupra cărora Transilvania păstra pretenții de stăpânire. Trebuie menționat faptul că transilvănenii au privit acest război ca fiind unul de apărare, iar comitatele din *Partium* ca aparținând de drept țării. Din acest motiv cele mai multe acțiuni militare s-au făcut și prin mobilizarea elementelor militare destinate războiului defensiv: insurecția nobiliară și miliția portală. Alături de aceste două structuri tradiționale mai întâlnim și formula unei oștiri cu efective reduse susținută în mod proporțional de către națiunile privilegiate ale țării. Această oștire, deși nu era o inovație a acestei perioade, a avut tendința de a se transforma într-un corp de oaste permanentă, pus la dispoziția principelui și a țării.

În dieta ținută la Alba Iulia în luna februarie a anului 1557, stările ardelenese se arătau dispuse să participe cu efectivele lor militare la campanii ofensive dincolo de granițele țării, mai ales pentru a da ajutor celor din Ungaria. Nobilii se angajau să vină la oaste pe capete alături de a 16-a parte a colonilor lor, iar sașii să trimită câte 2.000 de pedestri după obicei lor²³. Chemările la oaste au fost lansate aproape anual, uneori chiar de mai multe ori în același an. Dieta de la Alba Iulia din februarie 1558 prevedea ca baronii și magnații să vină la oaste cu steagurile și oamenii lor precum și cu a 16-a parte din colonii lor, nobilii, atât din Ungaria cât și din Transilvania, să vină și ei cu a 16-a parte din colonii lor (*cum sedecima parte colonorum suorum*). Mobilizarea se făcea la vederea scrisorii trimise de către Majestatea Sa, iar neprezentarea la oaste era pedepsită cu pierderea vieții și a tuturor bunurilor și posesiunilor (*sub poena capitis et omnium bonorum amissionis*). Secuții veneau în persoană și sașii trimiteau 1.000 de pedestri din orașele lor, alături de artilerie și de pulberea necesară²⁴. În toamna aceluiași an regnicolarii au fost chemați încă odată sub arme și nobilii au venit cu toții alături de a 16-a parte a iobagilor de pe domeniile lor. După primirea răvașului, cei mobilizați aveau la dispoziție 12 zile pentru a veni în tabăra principelui de la Cluj. Cu această ocazie, voievodul Moldovei era somat să participe la sarcinile militare ale țării la fel ca și ceilalți locuitori privilegiați, în virtutea posesiunilor pe care le deținea în cuprinsul Ardealului. În cadrul acestei expediții obligația sa era de a trimite 32 de călăreți în oastea principelui²⁵.

Un aspect important ce reiese din prevederile dietale ale anului 1558 este faptul că această oaste era stipendiată. Soldele erau distribuite în felul următor: pedestrii obișnuiți (*communes pedites*) primeau 2 fl., căpitanul de pedestrași (conducătorul a 100 de soldați) 6 fl., toboșarul 3 fl., stegarul 3 fl., decurionii de infanterie 3 fl., iar călăreții obișnuiți 3 fl²⁶.

În unele momente ale războiului participarea nobililor la oaste (*per singula capita*) era înlocuită de trimiterea unui detașament cu efective bine determinate care să reprezinte națiunea nobiliară. În 1559, fiecare dintre cele trei națiuni privilegiate erau obligate să furnizeze câte 1.000 de oameni, nu dintre soldații obișnuiți, ci dintre cei învățați cu războiul, care să fie mereu prezenți la frontiera de vest a țării. Regina mamă își rezerva dreptul de a

²³ MCRT, Vol. II, 1877, Doc.IV, p. 75.

²⁴ *Ibidem*, Doc. IX, p. 95.

²⁵ *Ibidem*, Doc. X, p. 108.

²⁶ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol.I, București, 1967, p.96.

utiliza aceste contingente pentru a-i pedepsi pe nobilii rebeli care au refuzat să se prezinte la dieta țării arătând astfel fidelitate față de habsburgi²⁷.

În 1561 se revine la formula participării personale, pe capete, alături de a 16-a parte din coloni²⁸. Și în această epocă armamentul nobilimii este cel specific cavaleriei grele: platoșe, scut, coif și lance²⁹.

În cadrul dietei din noiembrie 1562 a fost adusă în discuției eficiența insurecției nobiliare și conscripțiilor portale. Sistemul de organizare militară ce funcționase până în acel moment era considerat defectuos. Ridicarea pe capete a nobilimii și a celorlalte grupuri privilegiate este anevoioasă și nu întotdeauna utilă. Mulți dintre cei care veneau la oaste erau înarmați necorespunzător, soseau prea târziu sau plecau prea devreme, nefiind capabili să supraviețuiască din cauza lipsei proviziilor. Principele și stările au ajuns la concluzia că mult mai utilă era recrutarea unui corp de oaste permanentă de 1.500 de oameni, la a cărui întreținere să participe în mod echitabil fiecare din cele trei națiuni privilegiate. Obligația nobililor și a secuilor era de a furniza câte 500 de călăreți din rândurile lor, iar a sașilor de a trimite 500 de pușcași pedestri³⁰. Acest proiect nu era o noutate, el mai fusese pus în aplicare ocazional și în anii precedenți, însă acum atât principele cât și dieta conștientizează eficacitatea ridicată a unui corp de oaste permanentă față de mobilizarea pe capete a regnicolarilor. Deși efectivele acestei oștiri erau reduse, prezența ei constantă la frontiera de vest a țării permitea reacții prompte la amenințările habsburgilor.

Cu toate acestea, insurecția nobiliară nu a fost desființată în totalitate, principele rezervându-și dreptul de a o proclama în caz de necesitate. În cazul în care apărarea țării ar necesita organizarea unei expediții generale și regele ar merge personal în fruntea oștilor, nobilii și secuii veneau la oaste pe capete alături de a 16-a, a 10-a sau chiar a 5-a parte a colonilor, după cum cerea scrisoarea principelui. Sașilor li se cerea să vină la oaste după vechiul lor obicei, alături de artileria lor și alte instrumente de război³¹.

Nobilimea unisesionată a avut și în această perioadă o pondere însemnată în cadrul nobilimii ardelen. Prevederile militare referitoare la acest segment al nobilimii țineau cont de potențialul lor material redus, stabilind condiții de înarmare mai accesibile. Dieta ținută la începutul anului 1565 la Cluj prevedea că dintre nobilii de o sesie să vină călare (la fel ca și ceilalți nobili ai țării) doar cei care au vite de un plug, cei cu vite de jumătate de plug să vină pedestri, înarmați cu pușcă³².

Locul cel mai important în cadrul oștirii ardelen continuă să fie ocupat de corpul de oaste permanentă al celor trei națiuni. În anul 1565, efectivele acestuia erau dublate față de prevederea anterioară din anul 1562. Nobilii întrețineau 1.000 de călăreți pe cheltuiala lor, pentru care plăteau câte 20 dn. de poartă fiscală, ce urmau a fi administrați de comitele și notarul fiecărui comitat. Sașii la rândul lor dădeau 1.000 de darabași și banii pentru întreținerea lor. Dieta stabilea și locul în care urmau să se adune oștile celor trei națiuni: oștenii nobililor se adunau la Cluj, cei ai secuilor la Târgu Mureș și cei ai sașilor la Bistrița³³.

Campania plănuită de sultanul Suleiman pentru anul 1566 implica și participarea oștilor ardelen la operațiunile militare. În consecință, Ioan Sigismund a proclamat

²⁷ MCRT, Vol. II, Doc. XI, p.111–113.

²⁸ *Ibidem*, Doc. V, p.193- 194.

²⁹ *Ibidem*, Doc. VIII, p.203.

³⁰ *Ibidem*, Doc. X, p. 212–213.

³¹ *Ibidem*, Doc. XIII, p. 223.

³² *Ibidem*, Doc. I, p.287–288.

³³ *Ibidem*, Doc. III, p. 294.

insurecția generală în cadrul dietei de la Turda din luna martie. Articolele acestei diete prevedeau ca fiecare bărbat nobil să vină la oaste personal alături de a 16-a parte a supușilor săi. Aceștia se strângeau sub „steagul țării”, bine aleși și bine pregătiți, sub comanda comitelui, care avea obligația de a inspecta pe fiecare și de a aplica amenzi în cazul în care normele de înarmare nu erau respectate. Nobilii care nu dețineau decât un loc de casă erau așteptați să vină înarmați ca și călăreți cu cal bun, scut, coif și lance. Cei care nu își permiteau un cal veneau pedestri, îmbrăcați în haină de postav, cu pușcă și sabie. În tabără, nobilii și slugile acestora se așezau alături de cei din comitatul lor. Aceleași reguli se aplicau și în cazul nobililor din *Partium*³⁴.

Miliția portală a fost concepută în această perioadă ca și un element auxiliar insurecției nobiliare. Dieta de tabără din 1557 prezintă o imagine mai detaliată a mobilizării miliției portale. În cadrul acestei întruniri, nobilii se aflau în tabără alături de a 16-a parte din colonii lor. Fiecare 20 de coloni aveau un car cu victualii și cai pentru tractarea acestora. Colonii care participau la oaste primeau stipendiu. Nobilii și colonii ce se află în apropierea Sătmăruului erau chemați să se retragă și ei în timp util pentru a se aduna laolaltă cu ceilalți oșteni ai țării în tabără. Iobagii mobilizați în miliția portală erau înarmați cu pușcă, iar cei care nu aveau arme de foc, cu arcuri și lănci după vechiul obicei. Aceștia erau așteptați să se adune în tabără la a 8-a zi de la primirea ordinului de mobilizare cu toate armele lor pentru a fi inspectați³⁵.

În anii următori, articolele dietale referitoare la miliția portală sunt laconice. Formula cea mai frecvent întâlnită era: „nobilii să vină la oaste alături de a 16-a parte a iobagilor”. Excepție face anul 1564, când rata conscripției putea fi modificată după cum credea principele de cuviință de la 1 soldat la 16 iobagi, la 1 soldat la 10 sau chiar la 5 iobagi³⁶.

Mobilizarea miliției portale implica numeroase inconveniente și riscuri. Plecarea iobagilor la oaste însemna reducerea forței de muncă pe domeniul nobilului. Cei recrutați refuzau de multe ori să revină pe pământurile stăpânilor odată cu terminarea campaniei. Din aceste motive dieta de la Sibiu, de la sfârșitul anului 1566, prevedea pedepse aspre împotriva iobagilor care vagabondau înarmați după încheierea campaniilor militare. Responsabilitatea dezarmării iobagilor o purtau nobilii de pe pământul cărora au fost recrutați³⁷.

Pentru cazuri de extremă necesitate era prevăzută chiar și o mobilizare generală a tuturor locuitorilor țării capabili să poarte arme. Această formulă de ridicare la arme îi cuprindea atât pe locuitorii privilegiați ai țării, cât și pe cei neprivilegiați. Singura dietă din această perioadă care prevedea o asemenea mobilizare a fost cea ținută la Cluj în ianuarie 1565. La fiecare 10 porți fiscale erau ridicați 10 oșteni dintre care unu era înarmat cu pușcă, praf și gloanțe, unu înarmat cu arc și 8 înarmați cu lănci. Fiecare 10 oșteni aveau un car cu provizii și unelte trebuincioase: securi, sape, târnăcoape, sfredele etc. Prevederile mobilizării generale erau asemănătoare și pentru părțile ungurești, însă aici era necesară o nouă conscripție deoarece numeroase sate erau pustiite de război³⁸.

Apariția principatului autonom al Transilvaniei a marcat dezintegrarea libertăților specifice comunităților secuiești. Acest proces a fost alimentat de ruperea solidarității

³⁴ *Ibidem*, Doc. VI, p.300.

³⁵ *Ibidem*, Vol. II, Doc. VI, p. 85 –86.

³⁶ *Ibidem*, Doc. XIII, p. 223.

³⁷ *Ibidem*, Doc. XIII, p.325.

³⁸ *Ibidem*, Doc. I, p. 287–288; D. Prodan, *op. cit.*, p. 402.

interne în rândul comunităților de pe pământul secuiesc. Elita, *primores*, a aspirat la un statut similar cu cel al nobilimii din comitate, în consecință straturile inferioare ale societății secuiești au parcurs un proces treptat de aservire. Libertățile secuiești, justificate prin prestarea serviciului militar, au fost treptat îngădite din nevoia noului stat de a extinde populația supusă la plata taxelor și impozitelor publice. Obligațiile militare ale secuilor au început să semene din ce în ce mai mult cu cele ale populației din comitate. Elita secuilor participa la oaste în persoană, călare, cu un armament similar nobilimii comitatense. Straturile inferioare ale secuimii alcătuiau miliții locale, după principiul recrutării proporționale, asemenea iobagilor de pe domeniile nobiliare³⁹. Încercările puterii centrale de a omogeniza privilegiile și obligațiile regnicolarilor au fost mai evidente în impunerea corpurilor de oaste permanentă, care solicitau o participare egală din partea celor trei națiuni privilegiate la eforturile militare ale țării.

Sașii dispuneau de efective militare permanente, bine pregătite în utilizarea armelor de foc, ce alcătuiau garnizoanele permanente ale orașelor. Cu ocazia campaniilor din *Partium*, potențialul militar al Universității Saxone a fost mobilizat cu regularitate. Pușcașii sași, conduși de juzii lor veneau în număr prestabilit (de obicei în această perioadă între 500 și 2.000 de combatanți) și se alăturau oștirilor din secuime și comitate. Cu ocazia campaniei din anul 1566, cronicarul Hieronymus Ostermayer mărturisea că judele brașovean Simon Goldschmidt a plecat bine înarmat alături de pedestrii saxoni în tabăra regelui la data de 18 iunie și s-a întors înapoi abia pe 20 mai anul următor⁴⁰.

O altă contribuție militară însemnată a Universității Saxone era furnizarea principalelor piese de artilerie pentru oastea țării aflată în campanie. Din 1558 transportul artileriei saxone era asigurat de pastorii luterani din comunitățile săsești. Responsabil cu această inovație era se pare cancelarul principelui, Mihail Csaki. El a fost primul care a cerut plebanilor sași să furnizeze căruțe, vizitii și oameni de pază pentru tunurile ce luau calea taberei princiare⁴¹. Conform dietei de la Alba Iulia din septembrie-octombrie 1558, parohii de pe pământul săsesc aveau obligația de a asigura transportul artileriei, a pulberii și a ghiulelelor, cu cai, căruțe și însoțitori plătiți de către aceștia, oriunde se va considera necesar⁴².

Rolul armelor de foc și a artileriei era foarte important în contextul în care bătăliile decisive se purtau sub zidurile cetăților, pentru a căror control se confruntau cele două tabere. Orașele saxone dispuneau de o gamă variată de piese de artilerie după cum rezultă din textul dietei de la Sighișoara din 1564 care detaliază asupra tipologiei armamentului pe care sașii îl furnizau oastei țării: bombarde, falconete etc. (...*bombardis ingenijs, falconetis, globis pulueribus, et ignitis instrumentis*...) ⁴³. Într-o scrisoare adresată Universității Saxone în aprilie 1566, în preajma pregătirilor pentru campania din acel an, principele Ioan Sigismund le cerea plebanilor sași să trimită 100 de care și 589 de cai, conform hotărârilor dietei anterioare de la Turda, pentru transportul artileriei. Alături de acestea trebuiau să trimită un număr suficient de vizitii, hățuri și alte instrumente necesare pentru realizarea transportului⁴⁴. În primăvara anului următor Ioan Sigismund adresează o nouă cerere, de această dată Sibiului în mod particular, de a trimite 40 de cai puternici și 10 care cu vizitii și

³⁹ *History of Transylvania*, Vol., p. 715.

⁴⁰ *Quellen*, p.140.

⁴¹ *CFLO*, p.61.

⁴² *MCRT*, vol. II, Doc. X, p.104.

⁴³ *Ibidem*, Doc. XIII, p. 223.

⁴⁴ *Ibidem*, Doc. VII, p. 303–304.

banii necesari pentru transport. Artileria este așteptată în a 15 a zi de la data emiterii scrisorii în Cluj⁴⁵.

Garda princiară constituia nucleul de ostași profesioniști din oastea țării. Încă din timpul lui Ioan Sigismund acest element esențial al organizării militare a fost privit ca un instrument eficient, dar și ca un simbol al puterii princiare. Garda princiară găzduia un număr însemnat de oșteni străini aduși în slujba principelui pentru calitățile lor militare. În anturajul militar al lui Ioan Sigismund se aflau numeroși poloni. Polonii erau favorizați în special de regina mamă, fiică a regelui Poloniei Sigismund I. Mercenarii italieni ocupau de asemenea o pondere importantă în garda lui Ioan Sigismund, din rândul acestora remarcându-se căpitanul Giovan Andrea Gromo care, în urma șederii sale în Transilvania, a realizat două relatări scrise despre situația politico-militară de aici. În anul 1564 Gromo se afla alături de un alt căpitan de mercenari, Morgante Manfronus, aflat și el în slujba lui Ioan Sigismund, pe teritoriile Veneției pentru a recruta mercenari italieni în oastea principelui ardelean⁴⁶. În relatările sale referitoare la curtea lui Ioan Sigismund, Gromo menționează faptul că oastea de curte, alcătuită în cea mai mare parte din poloni, număra între 500 și 2.000 de oameni ce se aflau în permanență la dispozițiile principelui⁴⁷.

Politica fiscală. Potențialul economic al noului stat era redus în comparație cu posibilitățile fostului regat al Ungariei. Unii istorici au vehiculat chiar ideea unei veritabile "izolări" economice și comerciale a Transilvaniei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, datorată în parte stării de nesiguranță cauzată de războaie, dar și de condiții interne naturale și sociale, care diminuau producția agricolă și chiar cea minieră, în ciuda existenței unor importante zăcăminte⁴⁸. Suportul economic al puterii princiare se constituia din veniturile domeniilor fiscale și din taxe publice impuse locuitorilor țării.

Formarea domeniului fiscal în Transilvania și implicit întărirea puterii princiare au cunoscut o etapă decisivă chiar în primele decenii de existență a principatului. Instaurarea Reformei a determinat trecerea treptată a posesiunilor episcopiei catolice în proprietatea statului. Regina Isabela a pus la dispoziția țării vastele posesiuni ale familiei Zápolya care, alături de vechile domenii voievodale precum și de domeniul episcopiei de Oradea (domeniu cu un potențial agricol foarte ridicat situat în câmpia Crișurilor), au alcătuit domeniul fiscal al țării. Suveranul a devenit astfel cel mai bogat proprietar din cadrul noului stat⁴⁹.

Valoarea domeniilor fiscale era sporită de existența unor importante cetăți în cuprinsul acestora. După ce a revenit în țară, în toamna anului 1556, regina mamă și-a manifestat dorința de a controla în mod direct cetățile fiscale și domeniile acestora. Isabela își rezerva dreptul de a numi căpitanii și deținătorii celorlalte funcții de responsabilitate din toate cetățile fiscale. Mai mult, regina îi amenința pe cei care nu depuneau jurământul de credință față de ea și fiul ei până la sărbătoarea Sfântului Nicolae cu confiscarea tuturor posesiunilor și bunurilor în beneficiul fiseului⁵⁰. Aceste confiscări s-au dovedit a fi un mijloc eficient de sporire a bunurilor princiare, de care vor face uz și urmașii lui Ioan Sigismund la tronul Transilvaniei.

⁴⁵ *Ibidem*, Doc. XV, p. 329–330.

⁴⁶ *Călători străini despre Țările Române*, ed. M. Holban, P. Cernovodeanu, vol. II, București, 1973, p. 257.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 337.

⁴⁸ *History of Transylvania*, p. 659–663.

⁴⁹ K. Benda, *op. cit.*, p. 441.

⁵⁰ *MCRT*, vol. II, Doc. III, p. 60.

Construcția de cetăți și fortificații în cuprinsul țării nu se putea face fără acordul puterii centrale. În cadrul dietei de la Alba Iulia din septembrie-octombrie 1558, Isabela a hotărât să distrugă toate fortificațiile ridicate fără știrea ei după moartea lui Ioan Zápolya și până în acel moment⁵¹. În anul 1563, Ioan Sigismund a făcut o achiziție importantă în contul domeniului princiar, cumpărând Făgărașul și domeniul său de la Gabriel Mailat, fiul fostului voievod și căpitan suprem Ștefan Mailat. Suma pentru care a obținut Ioan Sigismund această importantă cetate de pe granița de sud a țării a fost de 32.000 de florini⁵². Făgărașul a devenit din acest moment una dintre cele mai importante cetăți ale țării, găzduind în mod frecvent chiar și tezaurul țării.

În urma eforturilor lui Ioan Sigismund, dar și a predecesorilor săi Gheorghe Martinuzzi și Isabela, domeniul fiscal al Transilvaniei cuprindea în a doua parte a secolului al XVI-lea: Alba Iulia, Deva, Oradea, Făgăraș, Chioar, Gheorgheni, Cluj Mănăștur, Gherla, Ineu, Lugoj, Caransebeș, Székelytámad și Széklybánja (cele două cetăți ridicate de Ioan Sigismund în Secuime după revolta din 1562), Zlatna, Hust și alte domenii de dimensiuni mai reduse. Acestea cuprindeau aproximativ 700 de sate, reprezentând 15–20 % din totalul așezărilor din cuprinsul țării⁵³.

Sursa cea mai importantă de venituri pecuniare a statului erau dările publice. În rândul acestora intră: darea generală, dijma secularizată, taxele vamale, și alte dări excepționale, impuse ocazional cu destinație precisă.

Un însemnat venit al țării în această perioadă a fost dijma. Începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea episcopatul catolic își pierduse treptat dreptul asupra dijmei în contextul avansării Reformei. Dijma ajungea cel mai frecvent în mâinile principelui, deși în unele cazuri s-a recurs și la arendarea acestui venit. Dijma era utilizată în special pentru a acoperi cheltuielile militare ale țării. Dieta de la Sighișoara din 29 august 1540 stabilea că episcopul de Alba Iulia păstra beneficiul dijmei cu condiția să țină oaste permanentă pe lângă cei doi căpitani supremi ai țării (Ștefan Mailat și Emeric Balassa). Dacă nu respecta această condiție, țara își rezerva dreptul de a administra direct aceste venituri⁵⁴. Prin dieta de la Sebeș din 1556 dijma face un pas decisiv spre secularizare. Însărcinat cu administrarea veniturilor dijmei era Petru Petrovici, cel care ocupa și funcția de căpitan suprem al țării⁵⁵.

Comitatele din Nord-Vest erau cel mai mult afectate de desfășurarea ostilităților, iar nobilimea din aceste părți era implicată cel mai adesea în bătăliile de la frontieră. Ținând cont de această situație, Ioan Sigismund le-a permis, în 1561, nobililor din comitatele: Satu Mare, Szabolcs, Bereg, Solnocul de Mijloc, Crasna, Maramureș și Ugocea să păstreze venitul decimeii cuvenite de pe domeniile lor⁵⁶. Această compensație pecuniară avea rostul de a întări în mod indirect potențialul combativ al nobilimii din *Partuim*, dar și fidelitatea acestora față de principele de la Alba Iulia. Expectanțele lui Ioan Sigismund au fost însă înșelate în anul următor, când Melchior Balassa a trecut în tabăra habsburgilor alături de o bună parte din nobilii acestor comitate.

Textele dietale menționează cel mai frecvent și pentru această perioadă o dare generală, aplicată tuturor locuitorilor țării, a cărei quantum s-a ridicat în a doua jumătate a secolului al XVI-lea la suma de 1 florin. Impunerea acestei dări se făcea în mai multe

⁵¹ *Ibidem*, Doc. X, p. 102.

⁵² *CFLO*, p. 64.

⁵³ *History of Transylvania*, p. 727.

⁵⁴ *MCRT*, vol. I, Doc. I, Art. 8, p.41.

⁵⁵ *Ibidem*, Doc. XXVII, p. 571; D. Prodan, *op. cit*, p. 268–269.

⁵⁶ *Ibidem*, vol. II, Doc. IV, p. 192.

moduri: comitatele și secuii (după suspendarea privilegiilor) plăteau această dare în funcție de numărul de porți fiscale sau sesii iobăgești, în timp ce sașii plăteau sume globale estimate în cadrul dietei. De obicei, această dare era impusă de două ori pe an, primăvara și toamna⁵⁷. Evoluția acestui impozit a fost marcată de creșterea necesităților militare, care reprezentau în această perioadă cea mai mare „cheltuială publică” a statului. Dieta de la Turda din iunie 1557 se exprimă cât se poate de concludent asupra destinației dării generale. Locuitorii țării plăteau o dare de 90 de denari de fiecare poartă fiscală, conform ultimei conscripții realizate. Acești bani erau destinați oștilor ce luptau în părțile Ungariei împotriva habsburgilor și mai ales acelor care participau la asediul cetății Gyula⁵⁸. Un an mai târziu, în 1558, invocând celebra maximă „banul este nervul războiului” (*pecunia est nervum belli*) regina Isabella solicită regnicolarilor o dare de 99 de denari pentru finanțarea expedițiilor și luptelor duse împotriva habsburgilor în părțile stăpânite de către Transilvania în Ungaria. Această dare era plătită și de către nobilii din Ungaria, cuantumului ei fiind însă în mod simbolic mai ridicat, 1 florin de poartă fiscală. În vederea aceleiași expediții, fiecare poartă fiscală era datoare a plăti câte o măsură de grâu și câte una de orz sau ovăz. Sașii plăteau 20.000 de florini și tot atâtea măsuri de grâu. Secuii plăteau aceste dări asemenea nobililor din comitatele transilvănene⁵⁹.

În primăvara anului 1560, darea de 99 denari, respectiv 1 florin avea să acopere necesitățile fortificațiilor de la frontiera de Vest (*ad municionem et conservacionem fortaliciozum confiniorum*). Responsabil cu administrarea acestei sume era o persoană desemnată în mod special de către principe, Ladislau Dyenessj Illye.⁶⁰ În dieta din noiembrie 1560, precum și în cea din toamna lui 1561 cel însărcinat cu supervizarea străngerii dărilor și cu administrarea acestora era Ambrosie Literatul, care pentru îndeplinirea acestei slujbe se afla la Turda⁶¹.

În unele cazuri, pentru a eficientiza procesul de strângere și utilizare a banilor conveniți pentru darea de 1 florin, administrarea acestora era lăsată în seama comiților locali. Astfel, la 29 august 1562, Ioan Sigismund adresa o scrisoare nobililor din comitatul Szabolcs prin care le cerea acestora să adune darea de 1 florin și să o înmâneze prefectului cetății Tokaj, Francisc Némethi de Zethen. O scrisoare similară era trimisă oficialilor din Szabolcs, la 28 iunie 1564, care confirmă modalitatea de plată a dării din anii anteriori și administrarea acestora în mod direct de către căpitanul cetății Tokaj⁶². Strângerea dării întâmpina dificultăți serioase mai ales în zonele de conflict. Se întâmpla ca uneori contribuțiile comitatelor din Partium să nu poată fi adunate în mod eficient și aduse în mâinile exactorilor ardeleni, de aceea sumele erau administrate direct de către căpitanii cetăților din zonă. Mai trebuie menționat faptul că în acești ani taxa de 99 denari adunată din comitatele ardeleni era destinată tributului turcesc.

În anul 1564, darea de 99 de denari, strânsă din comitatele ardeleni, era destinată tributului turcesc, dar pe lângă aceasta se mai plătea o dare suplimentară de 40 de denari de poartă fiscală pentru întreținerea armatei. Nobilii din părțile ungurești plăteau în consecință o taxă totală de 1 fl și 40 de dn. Pentru aplicarea acestei taxe în rândul secuilor s-a făcut o nouă conscripție, cei care aveau bunuri în valoare de mai puțin de 6 florini fiind scutiți de

⁵⁷ D. Prodan, *op. cit.*, p. 413–416.

⁵⁸ *MCRT*, vol. II, Doc. V, p. 77.

⁵⁹ *Ibidem*, Doc. X, p. 102–103.

⁶⁰ *Ibidem*, Doc. II, p. 175.

⁶¹ *Ibidem*, Doc. III, p. 186; Doc. V, p. 194.

⁶² *Ibidem*, Doc. IX, p. 208; Doc. XIV, p. 228.

plata ei⁶³. În anii ce au urmat darea a continuat să fie solicitată cu consecvență. Deși destinația acestor dări nu era pomenită de fiecare dată, putem presupune că cel puțin o parte din ei erau folosiți în scopuri militare. O estimare aproximativă pentru cuantumul acestei dări în a doua jumătate a secolului al XVI-lea oferă suma de 60.000 de florini pentru cele 24.000 de porți fiscale din comitatele transilvănene, respectiv 30.000 de florini pentru cele 17.000 de porți înregistrate în comitatele din *Partium*. Suma totală reprezenta o treime din totalul veniturilor pecuniare ale vistieriei princiare, excluzând veniturile directe de pe domeniile fiscale⁶⁴.

O categorie aparte de dări o constituiau cele utilizate pentru construcția sau modernizarea cetăților țării. O parte din aceste cheltuieli erau preluate direct de către vistieria princiară, însă ocazional erau impuse dări speciale, valabile pentru întreaga țară sau doar pentru anumite comitate. Astfel, pentru ridicarea întăriturilor cetății Sebeș principele luase asupra sa a patra parte din cheltuieli, pe când celelalte trei pătrimi rămâneau în seama celor trei națiuni⁶⁵. În 1570 au început și lucrările la construcția cetății Oradea. Pentru aceste lucrări cei din comitatele ardelene plăteau o dare de 20 de denari, însă nobilii din *Partium* plăteau un florin întreg⁶⁶.

Taxele vamale constituiau în această perioadă un venit redus, situație datorată în bună parte diminuării considerabile a activităților comerciale, mai ales a exporturilor externe. Războiul pentru *Partium* a blocat una dintre cele mai importante rute comerciale: cea care ducea spre Nord-Vest în Polonia, Ungaria și Slovacia și care avea ca principale puncte de tranzit Sătmarul și Baia Mare⁶⁷ (localități aflate în această perioadă în cea mai mare parte a timpului sub controlul habsburgilor). De altfel toate încasărilor punctelor vamale situate pe granița de Vest au fost reduse considerabil din cauza războiului. Rămânea de o vitalitate mai ridicată doar comerțul cu Principatele extra-carpatiche.

Starea de război aproape permanentă l-a determinat pe Ioan Sigismund să ia o serie de măsuri protecționiste, care interziceau exportul anumitor mărfuri ce contau pentru potențialul belicos al țării. Astfel, în dieta de la Aiud din martie 1560, Ioan Sigismund interzicea exportul armăsarilor (*equi masculi*) și al pieilor crude⁶⁸. O măsură similară este luată în cadrul dietei de la Cluj din noiembrie 1561, care interzicea exportul oricărui fel de arme în regatele străine și, de asemenea, exportul cailor tineri sub 6 ani⁶⁹.

Aceste câteva aspecte de legislație militară și fiscală pun în lumină evoluția particulară a Transilvaniei princiare încă din primele ei decenii de existență. Implicarea tânărului stat într-un război îndelungat, de uzură, a necesitat o mobilizare fără precedent a resurselor economice, sociale și militare ale țării. Confruntarea cu Imperiul Romano-German pentru stăpânirea comitatelor din *Partium* a dus la conturarea unei adevărate frontiere militare, asemănătoare în multe privințe cu cea care despărțea teritoriile otomane de cele habsburgice în Ungaria, o frontieră cu un statut și mod de viață aparte. În privința organizării militare s-a făcut o căutare continuă a unor soluții și formule de mobilizare viabile, care să permită apărarea eficientă a granițelor. Războiul pentru *Partium* a fost privit

⁶³ *Ibidem*, Doc. XV, p. 230.

⁶⁴ *History of Transylvania*, p. 728.

⁶⁵ D. Prodan, *op. cit.*, p. 416.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 417; *MCRT*, Doc. XXII, p. 367.

⁶⁷ F. Pap, *Comerțul Clujului cu Satu Mare în sec. XVI–XVII*, în „Studii și Comunicări Satu Mare”, vol. IV, 1980, p. 160.

⁶⁸ *MCRT*, Doc. IX, p. 177.

⁶⁹ *Ibidem*, Doc. V, p. 198.

de Ioan Sigismund și de către stările ardeleni ca un război legitim, defensiv, justificat în primul rând de dreptul de moștenire al „fiului regelui Ioan” asupra coroanei Ungariei.

MILITARY LEGISLATION AND FISCAL POLITICS IN THE TIME OF JOHN SIGISMUND ZÁPOLYA (1566–1570)

The second part of John Sigismund's reign was marked by the military and diplomatic dispute with the Habsburgs for the control of *Partium*. Thus, the Transylvanian principality was involved in a large-scale war with a superior military power, which lasted more than a decade. Fighting this long war involved an unprecedented economic and military effort for the newly emerging state. The estates of the country were obliged to summon their armies on several occasions during this period, mainly because this war was regarded as a defensive one. The nobles from the Transylvanian and Hungarian counties under the control of John Sigismund consented to the general insurrection and the recruiting of the *militia portalis*, (a proportional recruitment of peasant soldiers from their domains). The Saxon towns continued to fulfill their military obligation in a traditional way, by sending a pre-established number of foot soldiers using firearms. An innovation regarding their status was the obligation of their Lutheran priests to ensure the transportation of the artillery to the assembly place of the army. The Szekler community underwent some major transformations in this period losing their traditional privileges of being exempted from most taxes. The general levy of the Szeklers was abolished after 1562; and from that moment on their military obligations resembled those of the county nobility. An important step was taken by the principality in the attempt to organize some kind of permanent army, equally sustained by the three ruling nations. This small but efficient army consisting of 1.500 to 6.000 men was always ready to fight on the western border.

In order to sustain a prolonged war, John Sigismund had to take some economical measures. He first expanded the crown domain, inherited from his predecessors, by making an important acquisition, the fortress of Făgăraș. Most of the public revenues were also used for military purposes, such as: paying the army, gathering foreign mercenaries, building and supplying border fortresses etc. The end of the war in 1570 with the peace treaty of Speyer was not very rewarding for Transylvania. John Sigismund had to give up the title of Hungarian king and lost most of the *Partium* counties with the notable exception of Bihor County and the fortress of Oradea. Through this period the Transylvanian principality continued the process of institutional consolidation and established an external politics path of balance between the two empires in its vicinity.